

KSIĄDZ (2165) *sb m*

ksiądz (2164), **ksiąź** (1); ksiądz : ksiąź *OrzRozm* (11 : 1; H2v).

kf-, kś-, ks- (455), kfz- (36) [*w rękopisach*], kś- (2), kz- (1), kx- (182), x- (200), xs- (1), xfz- (1), xz- (5) [*w tym: xs-, xfz- xz- głównie w rękopisach*]. *Skróty* X. (1238), K. (7), Kxię. (1).

sg N ksiądz (1210). ◇ G księdza (448). ◇ D księdzu (79), księdzowi (1); -u : -owi *KrowObr* (9 : 1); *skrót* (94). ◇ A księdza (103). ◇ I księdzem (53), księżem (1) *OrzRozm* H2v; -em (5), -(e)m (49); *skrót* (20). ◇ L księdzu (12). ◇ V księże (98) [*w tym: ksze (14) wyłącznie w znaczeniu 1.a.*]; *skrót* (7). ◇ pl N księdzowie (6). ◇ G księdzów (11); -ów (1), -(o)w (10). ◇ D księdz(o)m (8). ◇ A księdze (10). ◇ I księdzmi (3). ◇ L księdzoch (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Duchowny, kapłan; sacerdos *Mącz, Calag, Calep, Cn*; *diaconus Mącz; flamen, mysta, sacricola, sacrificus a. sacrificulus Cn* (1847) : Sacerdos, Kápłan/ xiądz *Mącz* 363c, 57a; *Calag* 381a; *Calep* 936b.

a. Duchowny chrześcijański; katolicki kapłan diecezjalny lub (rzadko) zakonny; tytuł noszony przez członków stanu duchownego; presbyter *Christiani ritus a. Christianorum Cn* [*w tym: skrót X. K. w CzechEp i NiemObr odnoszący się do kanonika Jana Powodowskiego (1074)*] (1823) : Kxiądz páná wini pan kxiędz A nam prořtym ze wřřad nędzá *RejRozpr* D3v, A2v [3 r.], A3, A3v, A4, B (18); yednemv theřz kxyedzu zakrakowem wkłafatorze Na thynczu wzyalem řvknya *LibMal* 1545/102, 1545/98, 102, 1548/139, 1554/188v; kxiąć [!] řię iefcze grořřa koledy vpomyna *SeklKat* Z2v, Yv, Y2v, Z2; (*did*) [*Sumnienie*] odpowiada Plebanowy (-). Snać kxieze zes wiele řufyř *RejKup* 15v, c2v, h5v, I, i2v, k3 (21); *MurzHist* D2v, P3, P4 [2 r.]; *Diar* 34, 63, 77 [2 r.]; *BielKom* E2; *GliczKsiąź* G6; Co ma być rozumiano o tych Křyędzoch/ ktore zową řwieckimi/ nie o Mnichoch. *GroicPorz* ggv, tv, t2, x4, ggv, ll2; *KrowObr* B2 [2 r.], 36v *marg*, 70v [2 r.], 75v [2 r.], 81 (36); *RejWiz* 94; *RejFig* Aav [3 r.], Aa8 [2 r.], Bh7, Cc [3 r.], Ccv [2 r.] (35); iř Křiądz łotruie/ y tym łoterřkim Křiężem/ ták pořpolitemu Człowiekowi obrzydřili Křiężą/ ře teř y dobre á řwięte Kápłany [...] ludzie wzgárdřili *OrzRozm* H2v, H2 [2 r.], H2v, H3, K2 [2 r.], V2v; *RejAp* 111; *GórnDworz* Q3, Q3v, P2 [4 r.], R5, R7 (12); *RejZwierc* 26v [4 r.]; *CzechRozm* 73; Kárynus Dyakon/ ktory Biřkupem być prągnął [...] á był Bogáty ksiądz *Skarřzyw* 454, 31; *StryjKron* 308, 537, 587; *CzechEp* 61, 78, 172, 184, 191 *marg* (9); *NiemObr* 21, 156; *KochFr* 22, 23 [2 r.], 49, 90, 100 [2 r.]; *Bielřjem* 25; *PudřFr* 56, 78; *GórnRozm* Dv, D2v, G2v [3 r.], G3 [3 r.]; *WyprPl* B3v; nie vczřiwe y nierządne iefř małżeńřtwo mnichá z mniřzką/ ábo księdzá z iákąřkolwiek biařgłową. *WujNT* 782; *SarnStat* 1279; *Kmitařpit* A2v; *PowodPr* 26; Z teyře teř lichwy [*kmiotaszek ubogi*] dáie Xiędzu dřięięćinę: Snopki/ Meřzne y pobor/ czyńřze/ Páńřką winę. *KlonWor* 78, 49, 72.

ksiądz czyj (2): Czemu Papieřz kxiędze řwoie rořsyła po řwiećie. *KrowObr* 119 *marg*9 Rrv.

W pořczeniu z imieniem lub (i) nazwiskiem [*ksiądz + imię i (lub) nazwisko* (155), *imię + ksiądz* (1), *ksiądz przezwiskiem + imię i nazwisko* (1)] (157); *MetrKor* 31/622; Czo ssey theřz dotycze zasczia miedzy vyssey mianovanymy pany xyedzem oborskym a myedzy panem Viernossem *ZapWar* 1550 nr 2665, 1518 nr 2189, 1529 nr 2372, 1544 nr 2586, 1550 nr 2665 [5 r.]; *LibLeg* 6/79v [4 r.], 10v, 36, 7/100v; *Falřioł* V 46; *KłosAlg kt*; Myefkayancz wkyekřzu v xzyendza Irzego vicariego *LibMal* 1552/170, 1544/80, 91v [2 r.], 1544/92, 92v, 1545/101v (24); *RejKup* q8v; ksiądz ieden/

prezwifkie^m Bernardin Skardoneufz [...] chciał nad niem zaklinaniá iako nad opętanem vżywać *MurzHist* P3, A4, P4v; *KrowObr* 236v; *RejWiz* 58v; Piłalem do Kfyędzâ Sztánkárâ *OrzList* gv, c3, dv [2 r.], d2v [2 r.], f4, f4v (9); *RejFig* Cc4; Capelanow 2, Książcz Woicziech Kfziącz Iacub Clerica, 1. Książcz Lęnard *WyprKr* 123v–124; *OrzRozm* Iv; *BielKron* 238, 374v, 423v; *OrzQuin* H2v [2 r.], M2; *SarnUzn kt*; *RejAp* 88, 169 [2 r.]; [biskup] pythał Kápellanâ/ kfięże Wyłocki což wam to było w vftâ? *GórnDworz* Q3, Q3, R7, T7v [2 r.]; *KuczbKat kt*; *BiałKaz kt*; *SkarJedn kt*, A5; *SkarŻyw kt*; Hiftorya o chwálebnym zmartwychwftaniu Páńskim. [...] Ípifana. Przez Kfiędzâ Mikołáiiá z Wilkowieckâ/ Zakonnikâ Częłtochowfkiego. *MWilkHist kt*; *CzechEp ktv*; *NiemObr kt, ktv* [3 r], 3, 4 [2 r.], 5 (21); *ReszPrz kt*, 68 [2 r.]; *ReszList* 141; *WerGośc kt*, 207, 255; *WerKaz kt*, 279; *PudłFr* 17, 35; *PaprUp* F3v, L4; *ActReg* 8 [3 r.], 63, 69, 100, 115 (15); Kfiże Naropińki/ vmyłiście fie? vmył/ powiáda/ Miłóściwy Królu *KochAp* 10, 6, 7 [4 r.], 8 [4 r.], 10; *WysKaz kt*, 1, 14; *SarnStat* 191 [2 r.], 444, 1198; *GrabPospR kt*; *PowodPr kt*; *SkarKaz kt*,)(4v; *SkarKazSej* 657.

W połączeniu G sg z przymiotnikiem dzierzawczym od nazwy godności, występującym w składni zgody z rzeczownikiem nadrzędnym dla całego połączenia (całość funkcjonuje jako przymiotnik dzierzawczy) [w tym: (arcy)biskupi (6), (arcy)biskupow (2), opatow (2)] (10): Iakom ya nyewsyal zytha ozymyego dwunasczie kop y trzech psenydze [...] Cmyeczyovi xyadza opathowemu *ZapWar* 1542 nr 2567, 1512 nr 2105, 1526 nr 2454; *LibMal* 1548/139v; Po odefciu Kfiędzâ Bifkupiem/ czekał káždy/ komuby mowić kazano *GórnDworz* V5; *CzechEp* 224; Przyfzłoby iuz tę trzeciâ część pińania mego fkończyć/ by mię lift Xiędzâ Arcybifkupow [...] nie zádzierzâł. *NiemObr* 82, 82 [2 r.]; posyłamy tak pisania X. Biskupowe⁶⁰ iako y Responsu Hetmana Koronne⁶⁰ y Kondycyi przepis. *ActReg* 143.

W połączeniach szeregowych (5): Papieżowi/ y iego Kxiędzom/ Mnichom/ y Mnińskom/ oddał Miáftâ/ Zamki/ Wśi *KrowObr* 75v; *OrzRozm* V2v; niechay ruřzâ mnichâ/ kfiędzâ/ pánâ/ ftárofty/ Woiewody/ álbo vrzędnikâ iákiego/ álbo theż fzwagrâ/ zięciâ/ álbo powinowátego iákiego/ wnot wflyfzyřz přetkâ obmowę *RejZwierc* 36v; *BielSjem* 19; *BielRozm* 4.

W przeciwstawieniach: »ksiądz ... Bog, Krystus, lud, rzemieśnik« (4): Co ieft więtfzego iefli Kryftus albo kxiądz. *KrowObr* 189 marg; Przyrodzona nieprzyziáñ miedzy Kfiędzem á ludem. *OrzRozm* G3v marg; nie Bogu ále kfiędzu powiedz polzeptem grzechy? *CzechRozm* 73; Bo mię rodzicy z młodu niechcieli mieć rzemieśnikiem: [...] ále ráczey kfiędzem *CzechEp* 64.

W porównaniu (1): wlpominam ná fwego Ofiełká miłego/ Co mi zdechł/ profto tákim by kfiądz głósem ryczał/ Y tákiez ná ołtátku czáfem čicho kwiczał. *RejFig* Cc.

W formułach grzecznościowych i dyplomatycznych [w tym: jego miłość a. jegomość [o kanoniku (129), arcybiskupie (30), biskupie (24), kardynale (11), opacie (2), dziekanie, kustoszu, podkanclerzym, referendarzu] (200); miłóściwy [do kanonika (2), biskupa, plebana, zawsze V] (4); miły [do plebana (13), doktora (4), opata (4), biskupa, kapelana, mnicha, zwykłego księdza, zawsze V] (25); uczciwy [o plebanie] (1); wielebny (w Bodze) a. najwielebniejszy [o podkanclerzym (3), biskupie (2), arcybiskupie, referendarzu] (7); wielmożny a miłóściwy [do podkanclerzego, V]; dodatkowo z imieniem lub (i) nazwiskiem (40)] (237): *LibLeg* 6/79v; *WróbŻółtGlab* A5; *RejRozpr* A4, G2v; Napywłchi fzyâ, kfiżyadza Łączkiego [...] Budzicz naczal mowýacz Mili kfizyezâ Łączky profchá wftanczie femna gracz. *LibMal* 1545/102v, 1548/139; *SeklKat* V2; dosycz cziniącz rękoyemsthuu ktore zanye vczinil

wielebny kxiądz piothr arcziechowski kanonik varsewski proboszcz stobniczky a Refferendarz krola Iego Mczi. etc. *ZapWar 1548 nr 2668*; *RejKup* h5, h6v, h7, i2, i3v (8); będzie miał wolną apelacją do Księdza Arcybiskupa JM *Diar 52, 52, 74*; *DiarDop 115*; *KrowObr 51v*; *RejFig Aa2, Ee2v*; *RejZwierz 107*; *WyprKr 1v* [2 r.]; *OrzQuin M2, Y3, Aa3, Aa4v*; [biskup:] Kłięże plebanie/ przydzie mi v was *manducare Pascha*. A Pleban odpowiedział. Dobrze Miłościwy kłięże/ iedno *fine discipulis*. *GórnDworz Q3, C3, C3v, K5, Nv* [2 r.], *Mm7v*; *BiałKat kt*; Miłościwy kłże Biskupie/ [...] Y o wasci złe nowiny *RejZwierc 235, 26, 26v, [233]v*; *KochList 3*; przyjął prawdziwe á ifotne ciáło Páńskie zwielkim nabożeńftwem z ręku iegomości Xiędzá Fránczyfcá Crásińkiego Biskupá Cráco: *BiałKaz M4v*; *KarnNap kt, ktv, C2*; *SkarJedn A4, 350*; *SkarŻyw A2v*; EPISTOMIVM Ná Wędzidło Iego Miłości Xiędzá Hieronimá Powodowskiego/ Kánoniká Poznánkiego: ku okazaniu niełufznego iego poftępku przeciw niewinnym *CzechEp 3, kt, *2v, *3, *3v, *4 (138)*; *CzechEpPORz *2, *3 [4 r.], *4, **3*; *NiemObr 89*; KRólowa do mżéy chciála/ ále Kápellaná Domá nienáleżiono/ [...] Przydzie potym [...] A Królowa / Kłże miły/ długo to łypiaćie. *KochFr 49*; yłz stanąwfy obliczney vczywy xzącz Iakub strzemełzna Zaczek: a na ten czálz bęndący plebanym Kofczorfky [!] *ZapKoscier 1583/54, 1584/49, 1585/54v*; *ReszHoz 114*; *ReszList 144, 174 [2 r.], 187, 188, 191*; *ActReg 88, 147, 148 [2 r.], 156*; *KochCzJan A2 [2 r.], A2v, A3*; *KochFrag 28*; *WyprPl B, B3v*; *JanNKar A3 [2 r.]; Ia Wielm. á M. X. Podkánclérzy, áczem po té wzyftkié Séymy w tym eláborował, wżákżem iednak do czegom godził, nie mógl vmierzyć. SarnStat 314, 168 [2 r.], 197, 198 [2 r.], 314 [2 r.], 414 (16)*; *VotSszl D2*.

Przysłowia: Trzebác toraz będzie kxiędzá Zać iedná náftanie nędzá *RejRozpr B2*; Przebog dzieczi rychley kxiędza Gdis iuz przypadla ta nedza. *RejKup g2v, m2v*.

Iuz wiecz zle pres xiedza bywá Komu juz čas dogorjwá *RejKup n5v*.

(*marg*) Kłiędzá zle nęćić. (–) chociay nie vrodá ále dzyefięćiná/ Zbłáźni gdzye łie ponęći pániá gołpodyniá. *RejWiz 59v [idem] Cc6v*.

z dziefiátniká bywa rotmiftrz/ s łláchćicá kłiężę/ s kłiędzá biskup/ á z vcźniá miftrz *GórnDworz Kk4v*.

Iáko połpolicie ták mowią: Iż nie máłz nie ták hárdego/ nie máłz nic ták łzkodliwego/ iáko gdy z łtanu pođłego/ z łotrá lub z klechy łzkolnego/ pan ábo kxiądz Pleban będzie *CzechEp 335*.

Frazy: »ksiądz każe, każący« [szyk *zmienny*] (3 : 1): Szłifchalem powyada kłzyedza Łukałza wkrakowye na Zamku kazącego *LibMal 1554/189v*; KSiądz kazał w wielki piątek/ iáko zli żydowie/ Męczyli páná Bogá *RejFig Bb5v, Bb4v, Cc2v*.

»ksiądz słowo boże powiada« (1): gdy kłzyadz Stanisław thu v fary słowo boże powyadall *LibMal 1554/188v*.

»ksiądz strzeże wijatyka« (1): kxiądz ftrzeże wiátyká Kmiećiá tełz pilná motyká *RejRozpr G*.

»ksiądz śpiewa pasyjá« (1): GDy kłiądz łpiewał páfyiá/ Więc bábá płákálá *RejFig Cc*.

»uczy ksiądz« (1): Co gdy ludzie prości łłyłzjá/ mowią [...] wierę práwi dobrze vczy then kłiądz. *SarnUzn H4*.

Zwroty: *obelż*. »księdzu za uchem poszeptác, w uszy szeptać« = *spowiadać się* (1 : 1): do Desł málowánych łie obiecowác/ áłbo do Słupow/ Kxiędzu zá vchem połzeptác *KrowObr 61, 80*.

»księdzu (za uchem) się (wy)spowiadać, powiedzieć poszeptem grzechy« (3 : 1): pod klątwą łie kxiędzu zá vchem wyłpowiadać *KrowObr* 239v; *RejFig* Ccv, Ee2; *CzechRozm* 73.

Wyrażenia: [ze względu na obrządek i rytuał]: »ksiądz Kościoła świętego« (1): odcinam cię/ Cefarzu [...] y każdego Biłkupá y Kxiędzá kościoła Świętego/ ktoryby wam śmiał ie [sakramenty] podać *SkarJedn* 132.

»ksiądz krześcijański« (1): kazał łobie przywieść żydá iedne⁸⁰/ także kłiędzá Ormiańłkiego/ y kłiędzá też Krześciańłkiego/ ábo Papiełskiego *CzechRozm* 67v.

»ksiądz nowy, nowoświęcony« [szyk 5 : 3] (7 : 1): Táme potym nowo święcony Kxiądz/ iednę rękę zdrugá łpołem złożywłzy dłoni rosłzerzy *KrowObr* 123v; Zátym temułz nowemu kxiędzowi/ dáiecie kielich w ręce/ mowiąc *KrowObr* 124, 124 [2 r.], 124v [2 r.], 125, 125v.

»ksiądz ormiański« (2): kazał łobie przywieść żydá iedne⁸⁰/ także kłiędzá Ormiańłkiego *CzechRozm* 67v, 67v.

»ksiądz papiełski« (2): odwiódł groźbá łwą y namową kłiędzá Papiełskiego y Ormiańłkiego od ich wiáry. *CzechRozm* 67v, 67v.

»rzymłski ksiądz« (1): pogáni łámi o was przypowieść łobie vtzynili/ tymi łłowy. Rzadki powiedáią/ Ptak Fenix ná łwiećie/ ále dáleko rzádłzy Rzymłki Kxiądz tzyłty. *KrowObr* 228v.

[Ze względu na tytuły niekoniecznie, choć często (np. w kancelarii królewskiej), związane ze stanem duchownym:]

»ksiądz doktor« [w tym dodatkowo z imieniem własnym (1)] (8): otymechwá tu łobie z Kłiędzem Doktorem gadałá *OrzQuin* H2v, M, M2, O2, Y3, Aa3 (7); iáko o tym piękne wywody czyni Kłiędz Doktor Iákub Wuiek z Wągrowcá/ á Theolog zebránia Pána Chryłtułowego/ w Połtyli Kátholiczney *WerGość* 211.

»ksiądz kurfierst« = *elektor* [tytuł elektora przysługiwał 4 dostojnikom łwieckim oraz 3 arcybiskupom: *Moguncji, Kolonii i Trewiru, mającym prawo wyboru cesarza niemieckiego*] (1): iáko mię brát Kurfierłt Trewirłki tu iáwnnie wymálował łłowy [...] ábych to brzemię nośić miał/ ktore mi tu kłiędz Kurfierłt brát przczytác raczył *BielKron* [332²]v.

»ksiądz podkanclerzy« = *wysoki dostojnik państwowy, kierujący wraz z kanclerzem kancelarią królewską* (9): Byłá też rozmowy [!] miedzy P. Marszałkiem a XPodkanclerzym iii Senatu non satis amica *ActReg* 61, 73, 79, 81, 103, 124 (8); *SarnStat* 314.

»ksiądz referendarz« = *urzędnik powołany na pocz. XVI w. do czynności przygotowawczych przed sądami królewskimi* (1): Ie⁸⁰ m x referendarza by pytác *KochList* nlb 3.

»ksiądz wielki sekretarz« = *urzędnik kancelarii królewskiej dopuszczony do tajemnic państwowych, posiadający osobną pieczęć sygnetową* (1): X wielki Sekretarz P. Starosta Crakowski są testes tych wszystkich rzcczy. *ActReg* 79.

Zestawienia [nazwy godności kościelnych]: »ksiądz arcybiskup« [w tym: z przymiotnikiem od nazwy archidiecezji (12), z nazwiskiem (1)] (93): *LibLeg* 7/36; *Diar* 52 [2 r.], 74; *OrzRozm* I3v; *BielKron* 330; *CzechEp* 71 [2 r.], 178, 187, 202, 219 (15); *CzechEpPORz* *3 [2 r.]; *NiemObr* 82 [5 r.], 83 [3 r.], 85 [2 r.], 86, 88 [2 r.] (34); *PaprUp* L2; *ActReg* 8, 10, 14, 15 [2 r.], 61 (12); *KochAp* 11; *KochFrag* 28; IElłi kto przed kłiędzem Arcybłłkupem [*coram Archiepiscopo JanStat* 193] łzkárádé łłowá będzie

mówił: winę niechay temuż Arcybiskupowi trzy grzywny [...] zapłaci. *SarnStat* 170, 7, 19, 44, 45 [2 r.], 133 (20); *VotSzl* D2.

»ksiądz biskup« [w tym: z przymiotnikiem od nazwy diecezji (29), z imieniem lub nazwiskiem (3)] (85): *MetrKor* 31/621, 59/77; *ZapWar* 1526 nr 2321, 1532 nr 2402; yeřth vyelye poddanych pana Markrabinych kthorzi povynny są, stharadawna dawacz plath pyenyązny kfyandzv poľnanfkie^{mu} Biskupowy *LibLeg* 7/69v, 11/71, 96; *WróbŻółtGlab* A5; *LibMal* 1547/126v, 1548/139; *SeklKat* V2; *RejKup* t3, bb3; *Diar* 58, 59; *DiarDop* 115; *KrowObr* A2v [3 r.], A3, A4, B [2 r.], Bv (16); Pieniądze kfięze biskupie/ wam wřzytki [piesek] odkazał *RejFig* Aa5v; *WyprKr* 50; *GórnDworz* B8v, C2, C2v [2 r.], C3, C3v [4 r.] (23); *RejZwierc* 235; *KarnNap* ktv; *SkarJedn* 350; *NiemObr* 25; *ActReg* 85, 88, 102, 143 [2 r.], 147 (14); *KochCzJan* A2v; *SarnStat* 36, 198 [2 r.], 209, 992, 1079 [3 r.] (9).

»ksiądz dziekan« [w tym: z przymiotnikiem od nazwy dekanatu (1)] (2): ya kom ya nyerałbył drew Brzozowych w gayv xyadza dzyokąna warszewskyego *ZapWar* 1513 nr 2112, 1529 nr 2372.

»ksiądz kanonik« [w tym: dodatkowo z imieniem lub nazwiskiem (7)] (1085): yakom ya nadobrovolney drodze nyerosbył robothnego marczina slugy kxiandza Canonyka belskiego *ZapWar* 1529 nr 2473; Węzły Arrianow starych chce K. K. rozwiezowác ktorych nie máłz bo ie stárzy řpalili. *CzechEp* 94 marg, ktv, *3, *3v [3 r.], *4 [2 r.], *4v [4 r.] (861); *CzechEpPORz* *3 [6 r.], *4 [2 r.], **4v; *NiemObr* 5 [2 r.], 6 [5 r.], 7 [4 r.], 8 [2 r.], 16 [2 r.] (214).

»ksiądz kapituła« = członek kapituły (1): Tákież czynić Biskupom/ Kfiędzu Kápitułe/ Aby więcey nie chodził do panny Orfzule. *BielSat* L3.

»ksiądz kapłan« = ksiądz kapelan [zawsze z imieniem własnym] [szyk 3 : 1] (4): *ZapWar* 1536 nr 2560, 2561; za porada kapłana kfyądzą woydziecha weznycnye kropila bidlo řzwyączoną woda *LibMal* 1544/89v, 1551/163v.

»ksiądz kardynał« [w tym: dodatkowo z nazwiskiem (3)] (13): *KarnNap* C2; *ReszList* 144, 174 [2 r.], 187, 188, 191; Wniósł też X. Arcybiskup o Pany Bathore X. Cardinała y P. Bałtazara *ActReg* 10, 64, 102, 171; *JanNKar* A3; *SarnStat* 1140.

»ksiądz kaznodzieja« (1): (nagł) Do Káznodzieie. (-) ZA twem długiem kazánieniem/ Xięże káznodzieiá/ Gody chciał mieć goľpodarz *KochFr* 120.

»ksiądz legat (papieski)« (2): Co się tycze X. Legata iesli ma breue od Papieza do Krola Ie⁸⁰ M. dobrze ze poiedzie do Dworu *ActReg* 114, 68.

»ksiądz mnich« (1): Item kxyedzu yednemu Mnychovi w wągrowczu dwye řzyekyerze vkradł *LibMal* 1545/108.

»ksiądz opat« [w tym: dodatkowo z przymiotnikiem od nazwy opactwa (1)] (10): *ZapWar* 1526 nr 2454; *RejFig* Aa2; zámknął Mnichá w komnácie [...] Przyřzedł do niego ráno/ pytał go/ kfięze Opácie á nie poprąwiło řie wam nic? Powiedział Kfiądz/ iż bárzo máło. *RejZwierc* 26v, 26, [233]v [2 r.]; *SkarŻyw* 546; *ZapKościer* 1584/49; *ActReg* 84, 85.

»ksiądz papież« [tylko w pismach innowierców] (2): *CzechEp* 424; gdy Eugeniulfá Papiezá dla iego niezbożności/Papieřtwá odřadzono/ [...] nie podobála řię tá řzkoła kfiędzu Papieřzowi *NiemObr* 176.

»ksiądz pleban« (8): *LudWieř* A2; *KochSat* B; *GórnDworz* Q3; (nagł) Pan s Plebánem. (-) Dobry dzień kfięze Plebanie *RejZwierc* 234; *CzechEp* 335; *KochWr* 19; *WyprPl* A3v, C.

»ksiądz prałat« (2): Niech tu przy was mé rzeczy będą Kfze prąłacie *WyprPl* C3, B3v.

»ksiądz proboszcz« [z *przymiotnikiem od nazwy parafii*] (2): yakom ya nyevypuszczyl yączcza Slachathnego marczyna sz Rochalow podanego do vyesze przesz vrządownyka kxyądza proboszcza Blonyszkyego *ZapWar* 1514 nr 2149, 1534 nr 2443.

Szeregi: »biskup i ksiądz (Kościoła świętego)« [szyk 2 : 1] (3): Agáto Papiéfz to wfyfztko potwierdził/ zebrałfy kxiędze y Bifkupy w Konftántynopolu *KrowObr* 117v, 233; *SkarJedn* 132.

»ksiądz albo (i) kościelny sługa« (2): w ktoreyżeś fie tego fíkole náutzyl/ áby Bog wfzechmogący kxiędzom/ álbo kościelnym flugom/ vćiwego małżeńftwá bronil y zákazał? *KrowObr* 235, 230.

»ociec, ksiądz; pater, ksiądz« [w tym: dodatkowo z imieniem (i nazwiskiem)] (13) = *kalka łacińskiego tytułu dostojników stanu duchownego, zawsze z dodanym przy „pater” określeniem „reverendissimus” itp.* (15 : 1): *SkarJedn* A4; áby *Reuerendifsimi in Christo Patres*, Książd Arcybifkup Gnieźnieńki/ y Bifkup Krákowfki/ y Przemyfłki [...] reformácią w Akádemiiey vczynili *SarnStat* 199; Dan przez ręce przerzeczoného Vczćiwého Oycá Książdą Ianá [datum per manus praedicti Reverendi patris, Domini Ioannis JanPrzyw 19] Bifkupá Włodzłáwfkiego/ Kroleftwá Polfkiego Kánclérzáz *SarnStat* 896; [przy tym był] napiérwéy Naiwielebnieyfzy w Kryfтуšie Oyciec Książd Iákub Vchánfki Arcybifkup Gnieźnieńki *Legatus natus et Regni Primas SarnStat* 1193, 834, 900, 905, 906, 991 (15).

»pan, ksiądz« [z imieniem i nazwiskiem] = *kalka łacińskiego tytułowania osób wyższego stanu, odpowiedni epitet np. „venerabilis” itp. precyzował, że chodzi o dostojnika stanu duchownego* (2): profzę áby W. W. [...] z Iáfnie Wielebnym Pánem Ie⁸⁰ M. X. Stániłławem Kárnkowfkim, z láfki Bożéy Arcybifkupem Gnieźnieńkim [...] dopomogli, iákoby tá praca moiá ná fwym mieyfcu zoftála. *SarnStat* 834, 834.

»ksiądz arcybiskup i prymas stolice [metropolitany]« (1): iz Stolicá Metropolitaná kościoła Gnieźnieńfkiego/ y Książdą Arcybifkupá/ y Primálá téyże Stolicie [...] we wfyfztkim práwie/ powadze [...] ma bydz ná wieki záchowaná [sedes metropolitana Gnesnensis, domini quoque archiepiscopi et primatis sedis eiusdem ... debeat in aevum conservari *JanStat* 192] *SarnStat* 171.

W obrazie nawiązującym do ewangelicznej opowieści o Samarytaninie [*Luc* 10/31–33] (2): Ach moiá miła zrániona pátria/ Toć cie lewitá y pan s kfiędzem mija. Sámáritaná nie flychác dziś nigdy *RejZwierz* 223; *CzechEp* 60.

a. W żartobliwych określeniach sowizdrzalskich (4) :

Wyrażenia: »ksiądz koleja« = *koleijat*, z łac. *collegiatus* (1): iuż przirzekli daley do krakowa niechodzić na żadną poradkę ani prandikę do kxiędza Koleiey/ ani do wymienite⁸⁰ doktora gnidi *LudWieś* A2.

»ksiądz ostromądr (krakowski)« = *ksiądz astronom ‘astrolog przepowiadający przyszłość z gwiazd’* (2): Podmaiek/ ktorego drugim flowem kxiądz oftromądr Czyrwcem zowie *LudWieś* B2, B3.

»ksiądz Peda« = *być może nawiązanie do Beda (Beda Venerabilis, historyk i teolog średniowieczny)* (1): Kolędę flemy/ którą podmiftrzek nałz kxiądz Peda gromadzie flozył *LudWieś* A2.

b. *Kapłan w starożytnych religiach pogańskich* (13) : gdy przyfzedł do Delfos do kofcioła/ kfiądz go ieden przywitał fynem Iowifzowym. *RejZwierz* 49v, 84; *GórnTroas* 53.

W połączeniu z imieniem [imię + ksiądz] (3) cf W połączeniu z przymiotnikiem.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub etnicznej [ksiądz + przymiotnik (5)] (5): Iozephowi vrodzili sie synowie w ziemi EgiptŃkiej/ kthore mu porodziłá Afenes corká Putyfárowá/ kxiędzá EliopolŃkiego [sacerdotis Heliopoleos]. *Leop Gen* 46/20; miał kxiądz MádyáńŃki [Raguel] siedm' corek [Erant autem sacerdoti Madian septem filiae; káplán MádiiańŃki *WujBib*] *Leop Ex* 2/16, *Gen* 41/45, 50, *Ex* 3/1.

Wyrażenia: »ksiądz bałwański« (1): Eliafz pobił kxiędze bałwańskie *Leop 3.Reg* 18 arg.

»najwyższy ksiądz pogański« (1): także też y onego naywyższego Księdzá PogáńŃkie⁸⁰ łobie [cesarzowie rzymscy] tytuł przywłázczyli/ názywáiác ie [!] *Pontifices. NiemObr* 159.

»pogański ksiądz« [szyk l : 1] (2): wziął to odzienie nietylko [...] od Żydow/ ále od PogáńŃkich kxiędzow/ ktorzy w Bábiloniey byli *KrowObr* 107. Cf »najwyższy ksiądz pogański«.

a. W odniesieniu do kobiety, sprawującej funkcję kapłana (2) : A tak iey ten miŃtrz dopomogł że iá Kłiężná vczyniono tey Boginiey rzeczoney Weftá [...] w ty czáfy pánný á pánie też zá kłiędze miano. *HistRzym* 17v; chciał iść do bożnice/ prośić Lucyny ktorá zá kłiędzá mieli/ áby przyięłá od Cefárzá ofiárę. *HistRzym* 26v.

c. Kapłan starotestamentowy (6) : będzie offiárował kxiędzu [sacerdoti] dwie Synogárlíce ábo dwoie gołábiąt/ v drzwi Przybythku świádectwá: y offiáruie káplán iedno zá grzech/ á drugie na offiárę zupełná *Leop Num* 6/10; *BielKron* 6, 37; Benáiahu fyn Ioiády/ y Kierety/ y Pelety/ y synowie Dawidowi/ kłiędzmi byli [sacerdotes (marg) principes (-)]. *BudBib* 2.Peg 8/18.

W połączeniu z imieniem (1): iam go [Jonatę] widzyał w Nobe v kłiędzá Achimelechá fyná Achitobowá [apud Achimelech filium Achitob sacerdotem *Vulg* 1.Peg 22/9] *BielKron* 66v.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy etnicznej (1): poŃlan im Kxiądz Ifráelski áby ie vćzył [!] zakonu Bożego. *Leop 4.Reg* 17 arg.

d. Kapłan w religii pogańskiej Litwy (1) :

Zestawienie: »ksiądz wurszajt« [z litew. viršaitis 'zwierzchnik'] (1): Wurfchaitos ich Pop według PogáńŃkiego ohyczáiu [...] Xiądz Wurfchait opáfawszy sie ręcznikiem/ wzywa po wtore wŃzytkich Bogow *StryjKron* 161.

2. Biskup, kapłan posiadający najwyższy stopień święceń w Kościele chrześcijańskim, sprawujący władzę na obszarze diecezji; antistes *Mącz* (57) : (did) Krjftus każe činić ličbe BiŃkupowj (-) Ale ya tak Xieze niechcze *RejKup* bb5, c6 [2 r.], c6v; *Mącz* 11d; (nał) Pan Ńwiecki do Biskupá. (-) Což będziemy čzynić Kłięże *RejZwierc* [233]v; *SkarŻyw* 413; *CzechEp* 363; *KochAp* 11.

W połączeniu z nazwiskiem [zawsze ksiądz + nazwisko] (12): Marcinkovi NyeboŃczika kŃzyądza Gamratha pywnycznemv vbranye Zamčhowe vkradl *LibMal* 1548/139v; pan Lupá PodłodowŃki/ iž był Ńtárlzym nád dworem kłiędzá MácieiowŃkiego *GórńDworz* Dd7v, A2v, B5v, B7v, B8 [3 r.], C3 (11).

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej, stolicy diecezji [zawsze ksiądz + przymiotnik; w tym: z nazwiskiem (1)] (5): bandzye proŃzil pana Markrabie aby poddanym swem tho czo są stharadawna povynny kŃzyandzv poŃnanŃkiemv dacz y placicz przikazał *LibLeg* 7/69v; *PudłFr* 61; czym Ie⁸⁰ M. X. KrákwŃki Gámrat/ we Srzedźie ná Ńeymiku nie dawno dał sie ŃłyŃzcć *OrzJan* 111; KV reformowániu Akádemiiéy KrákwŃkiéy [...] Ie⁸⁰ M. Ksiądz [!] Arcybiskup GnieźnieńŃki [...]

obiecał [...] ńto Dukatów [...] Książdz Biskup Kuiuawłki ńto złotych w monecie pułkopkowych: a Książdz Płocki także ńto: Poznáníłki ńto *SarnStat* 198, 57.

*W formułach grzecznościowych [w tym: miłościwy [zawsze V] (17); miły [zawsze V] (5); wasza miłość, miłościwy [V] (1); jego miłość (2); dodatkowo z nazwiskiem (1)] (25): (did) Pońfel iuż powieđa Byłkupowy Rołkázanie paufkye [!]. (-) Kxieze miły toć powieđam Day pokoy wńyftkiem biełfiadam. *RejKup* c4v, c4, c5v; *RejFig* Aa5v; *OrzRozm* I4; pan Andrzej Kołtká tak [do biskupa] powieđiał. Puścifzli to W. M. Miłościwy kłieźe/ ná one łame/ nie rychłó łie ná to zgodzą *GórnDworz* C2, C [2 r.], Cv [2 r.], C2, C2v, C3 (14); *RejZwierc* [233]v; *NiemObr* 88; PRzyłzedł chłop do biskupá/ chcąc łię rozwieść z żoną [...] Atołim iey niezáltał dziewicá/ Kłze miły *KochFr* 42; *PudłFr* 61; *KochAp* 7; *OrzJan* 111.*

*Z przewiskiem być może nawiązującym do koloru szaty biskupiej (1): (did) Sumnienie narzeka na Biskupa iż łada kogo łwieczy na Plebani. (-) Wiere kxieze ćwykło myli Nie taczy to łyudze byli. [...] Czo prawą wiarę łtawyli. *RejKup* m3v.*

*Prawdopodobnie w aluzji do ukośnych ruchów figury szachowej [cf znac. 3.] (2): po nich [ujechał w nocy z pola bitwy] Biskup Zágábáeńłki [!]/ themu niedziw iáko kłieźdu bo wieđiał przełkoki ná prołł *BielKron* 309v; *Pudikus* vderzył ná biskupá [*krakowskiego Paulusa*] [...] rozgromił y poráźił wńyftki przećiwniki łwoie [...] á kłieźdz ná łtronę vłkoczył. *BielKron* 363v.*

a. *W odniesieniu do papieża jako biskupa rzymskiego, wyłącznie w pismach innowierców (5) :*

*W połączeniu szeregowym (1): then niełfromieźliw[ey] twarzy Kłieźdz Rzymłkiey Boźnice Bálwan/ zrufzyćiel dźiś iáwny pokoioi Krześćiańłkie[go roz]łiewácź kákołu/ ktory w łwey zaráźliwey winnicy hoynie rołpłodził to źiarno/ Iáko [włafny] prawđziwy Antykryłł *BibRadz* *2v.*

*Wyrażenie: »rzymski książdz, rzymski książdz papieź« [szyk 2 : 1] (2 : 1): teź tego Bog nie kazał żebyłmy w Rzymłkiego kłieźdzá Papieźá wierzyli *CzechEp* 14; Iełli Pápá od pałzey/ ábo od páśienia? iełłize teź od páná/ ábo pánowánia/ názwány iełł kłieźdz Rzymłki? *CzechEp* 425, 415 marg.*

*Zestawienie: »ksiądz Jan« = kobieta, która według legendy średniowiecznej miała w 855 r. zostać obrana papieżem Janem VIII (1): toć iełł dopirko tá niewiáłta plugáwa o kthorey tu Duch łwiety powiáđa. A wńázke iednáłk byłá teź iedná czo iá kłieźdem Ianem zwano. *RejAp* Y43v.*

3. *Figura szachowa: laufer (4) : kazał Kłieźdu/ drogą Rycerzowá/ Náiechácź krzywym łkokiem ná Krolowá. Rzeće mu Borzuy/ tym mię nie ołzukałz [...] On iákoby łie w tym był nie obaczył/ Vpomniáł kłieźdzá/ żeby názađ raczył. *KochSz* B2–B2v, B3, C2.*

4. *Książę, władca państwa lub dzielnicy nie posiadający tytułu królewskiego; w ustroju rodowym i plemiennym głowa rodu lub naczelnik plemienia; wódz wojska; dux BartBydg; princeps (ksiądz po staremu w Konstytucyjach) Cn (245) : Dux, ksyąc, ksyązna, significat officium et dignitatem *BartBydg* 45b.*

*W połączeniu z imieniem (i patronimicum) [zawsze książdz + imię] (32): *ZapWar* 1513 nr 2063; *MetrKor* 57/120v, 59/282v; prziyachály vrzadnyczi Knyaza Fyedora Mychayelowycza. a Kxyendza Danilea Iwanowycza. Kxyazanth vińnyowłkych *LibLeg* 11/155, 10/72, 11/72, 134v, 156 [2 r.]; Gdzieź kxiądz Henrik łin S. Iadwigi zebrał był nieamáło zbroynego łudu [...] z wielkiey Polłki y z Słáłka *MiechGlab* 9, 3, 4, 9, 10, 11 (10); Iánufz Mázowieckie Kłieźę vmárłó [...] przez miáry pił Kłieźdz*

Iánufz z dworzány fwyymi troynik z mułzkátellą miełzaiąc. *BielKron* 419v, 399, 400 [2 r.], 403v, 404, 417v (11).

~ *Z powtórzeniem tytułu w formule grzecznościowej* (2): kthorym lysthem vmoczował był wyano [...] margorzaczye [...] pod pyeczacza srzodma [*lege*: średnią] xadza Conradtha oszwyczonego xazaczya mazoweczskyego na then czasz badaczego *ZapWar* 1527 nr 2361; yakom ya [...] myał Chelmyenskie prawo vedług obyczaye ziemye mazoweczkiy oth navesnyeyschego kxianzaczia kxiandza Ianuscha Stharego *ZapWar* 1528 nr 2421. ~

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy miejscowej lub etnicznej [w tym: w odniesieniu do książąt litewskich i ruskich (50), polskich (3), niemieckiego (1); książdz + przymiotnik (42), przymiotnik + książdz (12); dodatkowo z imieniem własnym (30)] (54): *KlerPow* 2; Drugie lekarstwo na tołz [na podogrę]/ od Philipa kxiędza Branłzwicz. *FalZioł* V 94; Lelzko czarny kxiędz Krákowki. *MiechGlab* **2v; w bitwie wielkiy Młciłław kxiędz Kijowki y kxiędz Czyrnieowki byli poimani *MiechGlab* 3, *6,*8v, **, **v [3 r.], **3v (19); *LibLeg* 10/63, 11/154, 154v [3 r.]; Bielá Kłięłthwo y zamek [...] fzełdźieliat mil Niemieckich od Mołkwy [...] Wałil Kłiężę Bielłkie (*marg*) Kłiędz Bielłki (-)/ wdał fie dobrowolnie do Mołkwy *BielKron* 431v, 294v, 400 [2 r.], 401, 404 *marg*, 406v (20); *OrzQuin* Q3; *BiałKaz* H4; *BudNT* przedm c5v *marg*; *StryjKron* 587, 657, 658, 707, 737.

»wielki książdz« [w tym: w połączeniu z imieniem (78), z przymiotnikiem oznaczającym nazwę księstwa (97): litewski (69), moskiewski (24), kijowski, rezański, ruski, źmodzki] = *magnus dux Murm*, *JanPrzyw*; *archidux Murm* [szyk 109 : 13] (122): *LibLeg* 3/33v, 6/77v, 114v, 158v [2 r.], 160 (15); *MetrKor* 34/133, 268, 61/222v; *Murm* 174; *FalZioł* V 81v; *MiechGlab* 73 [2 r.]; *ComCrac* 11; *UstPraw* Kv; odpowie [poseł moskiewski]. Wola Boża/ wola Kniáżá wielkiego ielł [...] gdy theż wielkiego kłiędzá prołzá aby zwięzienia wykupił kogo [...] rzecze wnet: Bog go ták chce mieć *BielKron* 429; przyłzły były liłty od Krolá Zygmuntá z Litwy do niego ná ktorych łtało/ wielki Kłiędz Rułki/ Prułki/ Mázowiecki/ gniewał fie [*Wasil*] o tho *BielKron* 429v, 381v, 382v, 383, 390, 396v (21); *OrzQuin* Pv, P2 [3 r.], Q; *GórnDworz* A2; *RejPos* A3; *BiałKaz* K3v; *BudNT* przedm c5v [2 r.]; *StryjWjaz kt*; Ringolt gdy fie wwiázał w Zmodźką y Litewłką Ziemię/ iáko Opiekun/ á k temu miał oyczyłtych Xięłtw Rułkich kilka [...] dopiero fie poczał piłác Wielkim Xiędzem Litewłkim/ Zmodźkim/ y Rułkim *StryjKron* 285; Potomek tego Stániłławá Monarchy Kijowłkiego [...] Wałiley Wielki Xiędz Rezańki/ poiął Sioltrę v Wałilá Wielkiego Xiędzá Mołkiewłkiego *StryjKron* 395; Izałław Iarosláwowiec z dwiemá Synámi [...] Wielki Xiędz Kijowłki od Bráćiey wygnány. *StryjKron* 180, 91 [3 r.], 120, 280, 285 [3 r.], 288 [2 r.] (56); *WysKaz* 40; STEPHAN Z BOZEY LASKI KROL POLSKI, Wielki Kłiędz Litewski, Ruski, Pruski, Mázowecki, Zmódzki, Kiiowski, Wołynski, Inflantcki, y Siedmiogrodzki, etc. Oznáymuiemy wżem wobec *SarnStat* 1155, 11, 1003, 1036, 1056, 1058 (8).

~ *wielki książdz czyj* [w tym: *pron poss* (3), *G sb i pron* (2)] (5): *KlerWes* Av; weźmi ten miecz od nas gotowy wielki kłięże nałz *BielKron* 403v, 401; *OrzQuin* Q3; *StryjKron* 360.

W przeciwstawieniu: »wielki książdz ... gubernator« (1): Pánowie Koronni/ niechcieli go [Kazimierza] mieć Wielkim Xiędzem Litewłkim/ tylko Gubernatorem/ aby ták łnádniey Wielki Xięłtwo Litewłkie do Korony Polłkiej przyłeczyli. *StryjKron* 592.

Zwrot: »wielkiego księdza wybrać; wielkim księdzem (był) wybrany (a. obran)« (1 : 2): *KlerPow* 9; wielkim Xiędzem Zmodźkim y Litewłkim był wybrány *StryjKron* 285, 667.

Wyrażenia: »wielkim księdzem naznaczon i podniesion« (1): Iwan Wáfilewic [...] Dimitrá [...] náznaczył/ y zwykłymi Ceremoniámi podnioł/ po śmierci swoiey być wielkim Xiędzem Mołkiewłkim (*marg*) Dimitr Wielkim Xiędzem Mołkiewskim náznaczon y podniełion. (–) *StryjKron* 692 *marg*.

»podnoszenie albo inauguracja wielkiego księdza« (1): A obieránié y podnożenie Wielkiego Księstwa Litewłkiego [...] áby iuz ták wstáło: żeby [...] podobieństwá nápotym nie było: z którego by nie pokázowało álbo znaczyło podnożenié/ álbo Inaugurácia iáka Wielkiego Księdzá. *SarnStat* 1011.

Szeregi: [»jednowłajdca albo wielki ksiądz«: Iednowłaidcow álbo Wielkich Xiędzow z włáwnego narodu [...] sobie wybieráli [*Litwini*] *StryjKron* 344.]

»(wielki) krol (polski a. krolestwa polskiego) (a, i) wielki ksiądz (litewski)« [*w tym: dodatkowo z imieniem włáwnym* (10)] = *rex Poloniae, Magnus Dux Lithuaniae JanPrzyw* (14): *MiechGlab* 73; meylykherey czarz [...] łbrathem łwim wyelkym krolem y wyelkym Xyedzem Sigmvnthem vedle łtaradawnego obiczaya. wbractwo y wpryzasn załzly. *LibLeg* 10/95v, 6/77v, 158v, 160, 10/95v [2 r.]; *KlerWes* Av; *OrzQuin* Q3; *StryjWjaz kt*, 365; *SarnStat* 1036, 1056, 1155.

[*tylko w formułach dyplomatycznych i dedykacjach:*]

»krol polski, wielki ksiądz litewski ... pan (i, a dziedzic); [*poza formułami dyplomatycznymi:*] ksiądz wielki, pan dziedziczny a krol polski« [*w tym: w połączeniu z imieniem* (11)] (11 : 1): *MetrKor* 34/133, 268, 61/222v; *LibLeg* 6/114v, 158v, 11/106v; *ComCrac* 11; *UstPraw* Kv; *OrzQuin* Pv; *GórnDworz* A2; Nayásnyeyłzemu Kłyążęcyu Zygmuntowi Augułtowi/ możnemu á łławnemu Krolowi Polłkyemu/ Wielkiemu Kłiędzu Litewłkyemu/ Rułkiemu/ Prułkiemu/ Mázowieckiemu/ Zmodzkiemu/ y inych wiele zyem Pánu y Dzyedzicowi/ Pánu łwemu zázwdy miłóściwemu/ Polak prołty łługá y poddány/ łłuzby łwe wierne opowieda. *RejPos* A3; *SarnStat* 11, 1185.

»krol polski, wielki ksiądz litowski, rozkazujący pruski *itd.*« [*w formule dyplomatycznej; w połączeniu z imieniem*] (1): NAYałłnyeyłchemv Sigmunthovi zbozey lałky Crolyowy Polłkyemv. Wyelkyemv Kxyandzv Lithowłkyemv Rołkazvyaczemv Prvłkyemv. Zomvczkyemv. Małowyeczkyemv y ynnich od Iwana Ilyałcha [...] hołpodara włchyey zyemy moldawłkyey powolnye czolem byczy [!] *LibLeg* 11/164v.

»ksiądz wielki litewski, pan przyrodzony i też dziedziczny« (1): áż iá [*Litwęł*] Kłiędz wielki Litewłki/ Pan przyrodzony itéz dźiedziczny/ wolną vczyni *OrzQuin* P2. ~

Szeregi: »krol (i) ksiądz« (2): gdy Alexender krol polłki y kxiądz Litewłki Siem miał w Rułkim Brzełciu. *MiechGlab* 31; *BielKron* 428v.

»ksiądz i wodz« (1): wyłtąpił Litawer Chreptowic Wielkiego Xięstwa Márszałek nawyzłzy/ [...] mowłł: Weźmi Xiążę naiáłłnyeyłze/ ktoregołmy cię zá Xiędzá y wodzá łobie wybráli/ ten miecz *StryjKron* 667.

Wyraźnie przyimkowe: »za księdza« = za panowania, za czasów księcia (2): tho łziá poczáło za kxiądz a Conłstantina *MetrKor* 57/120v [*idem*] 59/282v.

a. *W odniesieniu do władcy biblijnego: naczelnik plemienia, wódz [wylącznie w BudBib] (26) :*

ksiądz czyj [= wywodzący się od kogo] (1): A te (fą) miáná kfiędzow Ezawowych [*ducum Esau*] wedle plemion ich *BudBib Gen 36/40*.

W połączeniu z imieniem [zawsze *ksiądz* + imię] (18): Ci fą kfiędzowie Choreyfcy/ kfiądz Lotan/ kfiądz Szowal/ kfiądz Ciweon/ kfiądz Anáh [*dux Lothan, dux Sohal, dux Sibhon, dux Hanah*] *BudBib Gen 36/29, Gen 36/30 [3 r.], 40 [3 r.], 41 [3 r.], 42 [3 r.], 43 [2 r.] (18)*.

W połączeniu z przymiotnikiem od nazwy etnicznej [zawsze *ksiądz* + przymiotnik] (6): ci kfiędzowie Choreyfcy [*duces Chorei*] y kfiętwá ich wziemi Seirfkiey. *BudBib Gen 36/30, Gen 36/21, 29, 43, Ex 15/15, Ez 21/30 [25]*.

W połączeniu szeregowym (1): Y vpoię książetá iego/ y mądre iego/ kfiędze iego y vrzędniki iego/ y rycerze iego [*principes eius et sapientes eius, duces eius et magistratus (marg) principes (-) eius et fortes eius*] *BudBib Ier 51/57*.

b. Władca demonów (1) :

Wyrażenie: »ksiądz czartowski« (1): przez Beelzebubá kfiędzá czártowfkiego [*In Beelzebub principe daemoniorum*] wygania czárty. *BudNT Luc 11/15*.

5. Zestawienie w gwarze flisackiej: »ksiądz Wojciech« = *bocian* (2) : Choć w Rewerendzie nie widziłz kapłaná/ Iednák zow Xiędzem Woyćiechem boćianá (*marg*) Xiądz Woyćiech. (-) *KlonFlis F3v*.

6. *n-pers* (3) : wfczepakowic v Szamothul [!] vkradl dwye fvkny fchare v kmyeczia rzeczonego kfiżyadz *LibMal 1544/87*.

Zestawienia (2): byli wezwáni ftárfzy Zupnicy/ to ieft/ Piotr Winryk/ Pan Adam Kfiądz [*Adam Presbyter JanStat 35*]/ Gothfryd/ Mikołay Zupnik *SarnStat 370, 371*.

*** Bez wystarczającego kontekstu (wyraz cytowany) (7) : Na przodku fłów polfkich miał: x ks kładziemy/ wfczakże nie miał: kfiż/ iako gdy niektorzy mówią miałto kfięże/ kfiże miły *MurzOrt B3; JanNKar F4v; JanNKarGórn H [3 r.];* mało nielepiéy piřać xiądz/ xini/ axamit/ niźli přes ks. *JanNKarKoch F4v*.

Synonimy: **1.a.** *duchownik, duchowny, kapłan, ofiarca, ofiarnik, ofiarownik, pop, prezbiter*; **b.** *kapłan, ofiarnik, ofiarownik*; **c.** *kapłan, ofiarnik, ofiarownik*; **d.** *pop, wurszajt*; **2.a.** *zest.: papieżyca*; **3.** *kapłan, pop*; **4.** *zest.* »wielki ksiądz«: »hospodar wielki«; **5.** *zest.: bocian*.

Cf **KNIAŻ, KSIĄŻĘ, KSIĘŻA, KSIĘŻNA**